

Stefan Hedlund:

Öststatsekonomi

Sovjetekonomin har traditionellt betraktats som en centralt planerad ekonomi. Produktionen styrs av planmål och det finns en central planmyndighet som avser ersätta de flesta av marknadens funktioner. Resursfördelningen bestäms i planeringsprocessen, priser sätts centralt och företagen är inte vinstorienterade utan har till uppgift att uppfylla sin plan.

På senare år har det börjat ifrågasättas om den sovjetiska ekonomin verkligen är planerad. Andra benämningar på Sovjets ekonomiska system har föreslagits såsom centralt *administrerad* ekonomi eller *förhandlingsekonomi*.

Stefan Hedlunds bok *Öststatsekonomi* (Dialogos, 1986) handlar om den centralt planerade ekonomin i teori och praktik. Som exempel på en reellt existerande planekonomi används Sovjetunionen. Bokens huvudsyfte är att belysa olika principer i de centralplanerade ekonomiernas funktionssätt. I centrum står frågan hur man löser resursallokeringsproblemet

i en ekonomi där marknaden inte tillåts vara den främsta allokeringmekanismen.

I *Öststatsekonomi* konfronterar vi med de problem som faktiskt uppstår när den "osynliga" handen ska ersättas med en "synlig". I det sovjetiska fallet utgörs handen av en påtaglig planeringsbyråkrati. Författaren undviker att fastna i en diskussion om hur denna exakt ser ut. I stället går han direkt över till att beskriva effekterna av att den finns där.

Boken bygger på en serie föreläsningar i öststatsekonomi för nationalekonomistudenterna på grundnivå. Den kan också med fördel användas i kurser i allokeringsteori och politik. Hedlunds inriktning på resursfördelningsproblematiken ger en bra belysning av vilken funktion marknaden och priserna fyller i en ekonomi. I den sovjetiska ekonomin är deras allokativa funktion avskaffad. Vilka problem ställs man då inför? Ätminstone kapitel tre och även två och fyra kan utgöra värdefulla komplement till den traditionella litteraturen.

Öststatsekonomi erbjuder också intressant läsning för den som är intresserad av dagens ekonomisk-politiska utveckling i Sovjet och som vill veta mer om bakgrunden till den.

Den socialistiska ekonomin i teorin

I kapitel två redogör Hedlund för den debatt som fördes framförallt under 1920- och 1930-talet kring de teoretiska och praktiska möjligheterna att införa ett socialistiskt ekonomiskt system. Socialismens företrädare var oftast vaga i sina uttalanden om den framtida socialistiska ekonomin. Det var framförallt den socialistiska ekonomins kritiker, däribland von Mises, som förde debatten framåt. Den polske socialistiske ekonomen Oskar Lange har senare påpekat att von Mises gjort sig förtjänt av en staty i entrén till planmyndigheten i den kollektivistiska staten, genom att han med sin kritik gjorde socialisterna uppmärksamma på det ekonomiska problemet.

Lange bemötte också von Mises kritik och visade att det var teoretiskt och även praktiskt möjligt att lösa socialismens ekonomiska problem. I grunden är detta

detsamma som i en kapitalistisk ekonomi, en fråga om val mellan olika alternativ. För att uppnå effektivitet skulle den socialistiska ekonomin i allt väsentligt efterlikna styrprinciperna i en marknadsekonomi. I Langes modell ersätter den centrala planmyndigheten marknaden genom att fylla den Walrasianske auktionärens funktion. På basis av dessa priser fattar underordnade agenter sina beslut.

Lange pekade på en möjlig väg för den socialistiska ekonomin. Svårigheterna att skapa de förutsättningar som krävdes och risken för en allmän byråkratisering av den ekonomiska verksamheten underströks av Langes kritiker. Även Lange själv uttryckte sådana farhågor.

Den socialistiska ekonomin i praktiken

Hedlund utgår från Langes modell när han i kapitel tre diskuterar den sovjetiska modellens grundprinciper. Det står snart klart för läsaren att den sovjetiska folkhushållningen har mycket litet gemensamt med Langes vision.

I Sovjetekonomin fyller inte priserna någon allokativ funktion. Planmyndigheterna detaljstyr företagen med kvantitativa planmål. Allt kontrolleras och rapporteras. Planeringen, om den ens förtjänar att kallas det, sker från "den uppnådda nivån", dvs den förra periodens resultat multipliceras med en lämplig procentsats och utgör nästa periods planmål. Detta föregås av en förhandlingsprocess mellan företaget och planeringsbyråkratin där planerarna försöker skriva upp målen och företagen gör allt för att skriva ned dem. De "slutliga" planerna revideras ständigt under planutförandet för att plan och verklighet i någon mån ska stämma överens. Ekonomin utmärks av betydande ineffektivitet. Det är närmast ett under att den överhuvudtaget fungerar.

I jämförelse med Langes eleganta lösning ter sig den sovjetiska resursfördelningsmodellen onekligen klumpig. Endast farhågorna för byråkratisering verkar ha realiserats i den socialistiska ekonomins verklighet.

Frågan är dock om Hedlund gör den sovjetiska modellen rättvisa när han ut-

värderar den från traditionella effektivitetskriterier och ganska ensidigt ser den som ett resursfördelningsinstrument. "Någon optimalitet i resursanvändningen kan man knappast sträva efter med dessa redskap, och någon sådan ambition förefaller inte heller finnas", konstaterar författaren sammanfattningsvis (s 81). Författaren verkar utgå ifrån att denna ambition finns.

Den sovjetiska modellen

Grunden till den sovjetiska modellen lades 1928 då den första femårsplanen antogs. Detta var åtta år innan Lange presenterade sin modell i *Review of Economic Studies* (1936-37). Den sovjetiska diskussionen som föregick femårsplanen var inte inriktad på frågan om ekonomisk effektivitet. Den rörde hur man skulle bygga ett socialistiskt samhälle och vilken strategi man skulle välja för att omvandla Ryssland till en utvecklad ekonomi. Hedlund avstår från att gå in på denna debatt (den s k *industrialiseringsdebatten*, 1924-28) och även från att ta upp den ekonomiska politik som fördes mellan 1918 och 1928. Det är ur denna debatt och utifrån dessa erfarenheter som grunderna till den sovjetiska modellen växte fram.

Den planering som infördes under 1930-talet och vars grundprinciper fortfarande gäller, syftade till att snabbt industrialisera Ryssland. Den följer i princip ett av huvudalternativen i industrialiseringsdebatten. Det ter sig därför obetänksamt att som Hedlund påstå att planeringen utgjorde "...ett totalt brott mot den tidigare debatten". Att "Planmål skrevades upp bortom all rim och reson", eller att "Planens syfte var att *mobilisera* befolkningen till en kraftansträngning utan historisk parallell" (s 57), är mot denna bakgrund inte så ologiskt som Hedlund vill göra gällande. Politiken syftade mot ett utstakat mål.

Planering utan priser

Överhuvudtaget verkar Hedlund smått irriterad över "den centralplanerade ekonomins logik" enligt vilken "priserna givetvis inte (ska) ha något inflytande på fö-

retagens beslutsfattande" (s 68). Större delen av kapitel tre, kallat *Planeringsillusionen*, handlar om priser, främst om den allokativa funktion de inte fyller i den sovjetiska ekonomin, i någon mån om de funktioner de fyller. Prismekanismens förtjänster speglas framgångsrikt genom praktiska exempel ur den sovjetiska verkligheten där den inte tillåts fungera.

Fem och en halv sida ägnas sedan åt två av den sovjetiska planeringens grundläggande element; *materialbalanserna* och planering från den uppnådda nivån. Författaren är inte speciellt entusiastisk inför materialbalanserna som utgör kärnan i arbetet att nå konsistenta planer. Tekniken beskrivs halvhjärtat och vi hänvisas till att en detaljerad redogörelse för denna planeringsteknik "...troligen endast skulle bidra till att förvirra läsaren..." (s 75).

Det är svårt att inse vad som är *förvirrande* med de sovjetiska materialbalanserna. Som påpekas motsvarar dessa i princip budgeteringen i ett företag. På ena sidan tas tillgångarna upp och på den andra behoven. Den totala tillgången på varje vara ska sedan balanseras mot de totala behoven.

Det är väl snarare för att inte *tråka ut* läsaren som författaren väljer att avstå från en vidare diskussion av dessa balanser. Hedlund är nationalekonom och för en sådan kan nog materialbalanserna te sig som en tråkig, ingenjörsmässig lösning på allokeringsproblemet. Borta är det ekonomiska valet mellan olika alternativ. Vad som ska produceras är bestämt innan man kommer till materialbalanserna. Balanserna ger en grovt tilltydlig bild av hur resurserna ska fördelas för att produktionen ska materialiseras. När resurserna inte räcker omfördelas de till formån för prioriterade varor. Prioritetsordningen är fastställd centralt. På grund av de preferenser som prioritetsordningen avspeglar, resulterar dessa justeringar ofta i att konsumtionsvarusektorn drabbas.

Att genomdriva prioriteringar

Hedlund nämner att möjligheten att genomdriva prioritetsordningen är - "med sovjetiska ögon sett" - den sovjetiska

modellens styrka (s 77). Han konstaterar också att det inom det sovjetiska systemets ramar är svårt att föreställa sig ett alternativt förfaringssätt samt att planeringsmetoden är systemkonform. Det senare relateras till att den passar in i byråkratins struktur och funktionssätt.

Enligt min mening är den sovjetiska planeringsmodellen "systemkonform" i en vidare bemärkelse. Den är skraddarsydd för att genomdriva prioriteringsordningen, dvs maktbarnas eller de starka partsintressenas preferenser. Historiskt sett verkar den ha kunnat uppfylla detta krav.

Hedlund har ett avsnitt om partsintressen och prioriteringar (s 72-74). Han väljer dock att diskutera dessa med utgångspunkt från att de snedvrider priserna, "...snedvridda priser (är) ofta resultat av olika snedvridningar i systemets intressestruktur, som leder till att vissa beslut kommer att prioriteras framför andra". Författaren ser bara de negativa konsekvenserna av detta.

Jag tycker att Hedlund ger en något snedvriden bild av sovjetisk planering och gör det väl enkelt för sig när han på fem och en halv sida mer eller mindre utdömer den med utgångspunkt från neoklassiska effektivitetskriterier. Granskningen från detta perspektiv är intressant, men det hade varit på sin plats att först diskutera vad planeringen har för funktion och vilka uppgifter den ska lösa. En modell som inte syftar till att skapa effektivitet i resurshushållningen kan inte förväntas klara just denna uppgift med någon större framgång.

Det sovjetiska företaget

Kapitel fyra behandlar företagens roll i planeringen. Inledningsvis presenteras Kornais teori om den socialistiska "brist"-ekonomin. Utmärkande för det socialistiska företaget är att dess budgetrestriktion är mjuk. Den bindande restriktionen på produktionen är resurstilldelningen.

Därefter diskuteras svårigheterna att få företagen att agera i enlighet med planernas intentioner. Företagen "spelar mot systemet" för att överleva.

Framställningen ger en målande bild av det sovjetiska företagens beslutsfattande och förutsättningarna för det. Det finns för närvarande ingen teori eller modell som på ett bra sätt beskriver det sovjetiska företagens beteende. Valet står idag mellan att verbalt diskutera företagens beteende som i *Oststatsekonomi*, eller använda modeller som endast tar med en ringa bråkdel av de förutsättningar som gäller i den sovjetiska ekonomin. Förhoppningsvis leder det nu något ökande intresset för den socialistiska mikroekonomin till en förbättring på detta område. Spelet mellan företag och planerare borde också göras till föremål för vidare forskning.

Kapitel fem och sex behandlar det socialistiska jordbrukets problem respektive arbets- och konsumentvarumarknaderna.

Ekonomiska reformer

Det sista kapitlet ägnas ekonomiska reformer. Här kontrasteras de sovjetiska reformförsöken som hittills syftat till att reformera systemet inom dess ramar, med de ungerska reformerna som har strävat mot förändringar av själva systemet. Detta kapitel bjuder på många insikter. De ungerska reformerna har varit ganska radikala. Till exempel avskaffades de tvingande planmålen redan med Den Nya Ekonomiska Mekanismen 1968. Trots fortsatta reformsträvanden och en pragmatisk inställning till marxismens grundsatser lider den ungerska ekonomin fortfarande av många av den sovjetiska kommandomodellens problem.

Detta bör man ha i åtanke när de pågående försöken att "reformera" den sovjetiska ekonomin diskuteras. Den sovjetiska modellen är mer livskraftig än man kan tro. Alla som är intresserade av detta märkliga "ekonomiska" system bör läsa *Oststatsekonomi* i dess helhet.

Fil kand **SUSANNE OXENSTIERNA**
Institutet för social forskning
Stockholms universitet

Referenser

Lange, O, [1936, 1937], "On the Economic Theory of Socialism. *Review of Economic Studies*, Vol 4, No 1, 2.